

УДК 811.111'42

О. Л. Балацька,
аспірант(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)
balatskaya_lena@mail.ru

НАУКОВА КРИТИКА ЯК ДИСКУРСИВНИЙ ФЕНОМЕН

Статтю присвячено компоненту наукової статті, а саме критиці, що об'єктивується критичним зауваженням. Наукову критику схарактеризовано як сукупність комунікативних, когнітивних та вербальних чинників. Визначено адресантно-адресатні конфігурації та загальну мету наукової критики. Установлено ментальну модель – сценарій, що лежить в її основі. Описано характеристики висловлювань негативної оцінки, якими подані критичні зауваження в англомовній науковій статті.

У сучасну добу до актуальних належать розвідки у сфері аналізу наукового дискурсу. Серед них значна увага прикута до наукової статті – провідного жанру наукової комунікації [1: 150]. Разом із загальним вивченням англомовної наукової статті існують і студії, присвячені її окремим складовим чи компонентам [2; 3]. Проте такий важливий компонент, як критика ще не був об'єктом спеціального дослідження. Критика є невід'ємною частиною наукової діяльності, адже саме аналітичний підхід до існуючих теорій та усвідомлення їхньої недосконалості стимулює розвиток наукової думки. Як стверджує І. Р. Гальперін будь-яка наукова праця є **розвитком** чи **спростуванням** раніше визнаних положень, **полемікою** з іншими напрямками чи окремими вченими [4: 66]. Відповідно, критика є складовою частиною наукового дискурсу (НД) / наукового тексту, у тому числі і жанру наукової статті (НС). **Метою цієї статті** є аналіз наукової критики як дискурсивного явища. Наукову критику тлумачать як суб'єктивне (негативне) авторське ставлення до набутого досвіду у вигляді **критичних зауважень**. Під критичним зауваженням (КЗ) розуміють судження наукового характеру, основане на розборі, аналізі, обговоренні когось чи чогось, з метою дати оцінку і вказати на недоліки на основі певних критеріїв, які є суттєвими для досліджуваної галузі. У КЗ, на думку авторів, передбачається наявність двох обов'язкових компонентів – аналізу та негативної оцінки, які в ідеалі мають бути врівноважені, причому поняття негативної оцінки і власне КЗ не розмежовується [5], тобто КЗ передбачає обов'язкову наявність висловлювання негативної оцінки (ВНО).

Виходячи з викладеного, ми встановили такі специфічні риси КЗ в англомовній науковій статті (АНС):

- продуцентом КЗ є адресант НД – автор НС; реципієнтом КЗ є адресат НД – читач НС;
- ментальною основою КЗ є когнітивно-інтелектуальна діяльність продуцента та реципієнта: продуцент концептуалізує наявний науковий досвід та категоризує його / його елемент як негативний, реципієнт сприймає і розуміє цей результат діяльності, внаслідок чого утворюється спільний смисл: ХИБА, УПУЩЕННЯ, який реципієнт може піддавати власній інтерпретації;
- опорою побудови спільного смислу виступають ВНО, які вважаємо *основною* частиною КЗ з огляду на їх обов'язковість; властивий НД аргументативний характер обумовлює можливість наявності у складі КЗ висловлювання / висловлювань, де міститься обґрунтування підстав негативної оцінки (розбір, аналіз, обговорення), цю частину КЗ вважаємо *додатковою* через її факультативність та підпорядкованість основній;
- висловлювання, з якого / яких складається КЗ в АНС, мають відповідати стандартам наукового стилю та вимогам етикетизованості АНС;
- мета КЗ підпорядковується загальній меті наукової діяльності – розвитку й вдосконаленню знання.

Розглянемо послідовно усі перелічені риси, сукупність яких кореспондує із загальною характеристикою наукової критики як явища дискурсивної природи.

В **аспекті комунікантів** можна стверджувати про певну його збіжність щодо АНС та критики як її компоненту, зокрема:

- продуцент (адресант) і реципієнт (адресат) АНС загалом та КЗ зокрема належать до одного професійного соціуму або до "однієї категорії комунікантів" [6: 9] та мають рівний статус як учасники фахової комунікації;
- дистанція між продуцентом та реципієнтом як АНС, так і КЗ є короткою з огляду на спільність контекстних чинників (наявність попередніх знань) та здатність до відповідного формату наукового мислення [7: 96], що сприяє формуванню в комунікантів спільних дискурсивних смислів, у тому числі й критики;
- продуценти та реципієнти АНС часто виступають у різних ролях: автора (продуцента), читача (реципієнта) чи рецензента [6: 9], так само відбувається і у КЗ (проте ця думка не заперечує чіткості одномоментного розподілу комунікативних ролей та пріоритетності позиції адресанта; причому адресант є конкретною особою або ж, якщо стаття написана у співавторстві, представлений групою з декількох осіб, тоді як адресат поданий групою осіб значного обсягу – фахівців певної галузі, котрі є читачами спеціальної наукової літератури);
- в адресатному аспекті АНС є жанром *безособового* спрямування, адресованим широкій науковій громадськості [1: 149] (курсив в оригіналі), те саме стосується і КЗ.

Проте останнє положення дає підстави виявити й певні розбіжності аспекту комунікантів АНС та КЗ: у КЗ, на відміну від АНС, наявний суб'єкт критики – науковець або група науковців, чия діяльність (окремий елемент діяльності) стає об'єктом критики. Цей суб'єкт може посідати різні ролі в адресантно-адресатній конфігурації

© Балацька О. Л., 2013

АНС, зокрема: 1) позицію адресанта (у випадку самокритики); 2) роль адресата (принаймні, потенційного); 3) він може перебувати поза межами адресантно-адресатної конфігурації АНС (у тому випадку, коли цей науковець / ці науковці вже не займаються науковою діяльністю, або ж його / їх вже немає серед живих).

Водночас, хочемо наголосити, що наукова критика є складовою полеміки з реальними концепціями реальних представників наукового співтовариства, тому випадки "уявного" опонента – суб'єкта критики – не зараховуємо до КЗ. Так, у наступному прикладі адресант апелює до того, хто гіпотетично може скептично поставитися до висловлюваної думки, тобто до уявного суб'єкта; хоча тут має місце полеміка, цей приклад демонструє риторичний прийом аргументації і не належить до КЗ, оскільки наявність негативно-оцінного судження є лише припущенням адресанта, до того ж адресант АНС є продуцентом КЗ:

(1) *The skeptic might argue that silence in the face of oppression – however strategic – can never be understood as "control". However, "suffering and patience" are virtues that in the Tunisian Muslim context have a different semiotic meaning than they do in the West.*

Аналогічним чином, до КЗ в АНС також не відносимо такі, що є не власне критикою, а реакцією на критику, оскільки тут також адресант АНС не є адресантом КЗ, наприклад:

(2) *More recently, William Gillette has argued New Jersey's reputation as a Copperhead state is a misrepresentation of its actual role. And, interestingly, in contemporary fiction there are examples where the medieval tale is criticized as a story of submission.*

Ментальну основу КЗ розуміємо як знання про подію наукової критики – процес та результат негативної оцінки адресатом досвіду, набутого іншим (-и) науковцем (-ями), на основі встановлених критеріїв наукової діяльності, адресованості вербалізованого продукту негативної оцінки широкому колу фахівців з метою оптимізації спільного наукового пошуку. Виходячи із викладеного вважаємо за можливе подати ментальну основу КЗ такою **концептуальною моделлю**:

Я ДУМАЮ ХТОСЬ РОБИТЬ ПОГАНО ТОМУ ЩО Х
Я КАЖУ ЦЕ ТОБІ ТАК
ЩОБ МИ РОБИЛИ КРАЩЕ.

КЗ як матеріальне втілення наукової критики, з усією очевидністю передбачає наявність ВНО. Проте не кожне ВНО, що міститься в АНС, можна трактувати як основну частину КЗ. Так, у наступних прикладах маємо ВНО, що об'єктивують негативну оцінку статусу однієї з мов національних меншин у Франції та стандартів життя і здоров'я частини населення Індії:

(3) *Breton has been not only a minority language but a "minoritized" one (Laine 1992:42), 3 stigmatized through much of modern history (especially since the French Revolution), and situated disadvantageously in a diglossic (see below) and not infrequently oppositional, relationship with French, the dominant national language (Kuter 1989).*

(4) *In India, the general health status of the tribal populations is known to be poor. The widespread poverty, illiteracy, malnutrition, absence of safe drinking water and sanitary and living condition, poor maternal and child health services have been traced out in several studies as possible contributing factors for miserable health conditions prevailing among tribal populations*^{3, 5, 6}.

У цих прикладах негативна оцінка стосується науково встановлених фактів, а не результатів розвідок науковців, отже, вони не належать до КЗ. У той же час, інші ВНО, які реалізують негативну оцінку набутих наявного досвіду, репрезентують КЗ через їх відповідність його ментальній моделі. При цьому КЗ може містити лише одне (приклад 5) або декілька (приклад 6) ВНО:

(5) *This is presumed to increase the likelihood that answers will reflect participants' mentality and perspective as a user of Second Life. Therefore, further research is needed to explore similar methods of data collection.*

(6) *There have been studies examining the impact of curriculum reform on the first year post graduation [4-11] and various quantitative studies have asked graduates retrospectively to evaluate their undergraduate education, [12-16] but there have been few qualitative studies asking graduates in retrospect to evaluate their undergraduate medical education. Whilst there were good reasons for reforming traditional curricula, few studies in the UK have examined traditional graduates' attitude to their undergraduate medical education prior to curricula being reformed.*

Інша частина КЗ охоплює окрім основної частини (ВНО) також додаткову – висловлення, яке (які) об'єктивують підстави негативної оцінки (ТОМУ ЩО Х) та вказують на необхідність або на шляхи подолання наявних вад. Розглянемо наступний приклад:

(7) *Despite of its important contributions, our results must be viewed in the light of the study's limitations. First, the results of this study are contextspecific. Although it is theoretically feasible to extend this study to other contexts, the specific differences between Iranian SMEs and other emerging economies restrict the generalizability of this study's findings. Therefore, the other useful extension would be to conduct this study in other emerging countries. Second, as with all cross-sectional research, the relationship tested in this study represents a snapshot in time.*

У цьому фрагменті автор вказує на певні недоліки власного дослідження, а саме – його обмеженість через прив'язку до певного специфічного контексту та конкретного часового зрізу. Ці недоліки, об'єктивовані за допомогою ВНО, доповнюються поясненням підстав критики: обмеження, зумовлені прив'язкою до певного часу й певної країни, призводять до того, що висновки дослідження не мають загального характеру, хоча теоретично це можливо, – на заваді стають відмінності між країною, де проводилось дослідження – Іраном – та

іншими економіками країн, що розвиваються. Також у поданому КЗ вказані шляхи виправлення недоліків, що їх автор вбачає у проведенні дослідження в інших країнах, що розвиваються. Варто також зазначити, що КЗ, як то ілюструє наведений приклад, не обов'язково збігається з текстовим фрагментом або уривком: останній може містити когезійні засоби (*despite of its important contributions, first, therefore, second*), які вважаємо такими, що перебувають поза межами КЗ, оскільки вони не пов'язані з жодним зі складників його концептуальної моделі.

У той же час, аналіз фактичного матеріалу переконливо засвідчує наявність двох модифікацій наведеної ментальної моделі на основі диверсифікації її ланки ХТОСЬ РОБИТЬ ЩОСЬ ПОГАНО. У частині КЗ мова йде про недостатню вивченість об'єкта, проблеми або одного з аспектів, що відповідає ментальній моделі ХТОСЬ НЕ ЗРОБИВ ЩОСЬ – ЦЕ ПОГАНО. Нездійснення дій у напрямку розвитку наукового знання органічно передбачає негативну оцінку, оскільки саме розвиток є однією з глобальних задач науки.

Першу модифікацію концептуальної моделі КЗ ілюструє приклад 8:

(8) *This study also collects basic program data on aspects of the field component (e.g. size) that have not been previously examined.*

У інших КЗ йдеться про недоліки того, що вже зроблено науковцями, отже тут маємо ментальну модель ХТОСЬ ЗРОБИВ ЩОСЬ ПОГАНО, наприклад:

(9) *MSE was rather high, still it managed to correctly classify all 1437 records in the training phase. However, results in the testing phase were rather bad, with an accuracy of almost 64 %*

Усі наведені приклади є фактичним підтвердженням того очевидного факту, що висловлювання, які утворюють КЗ в АНС є *нормативними* в аспекті стилю та вимог етикетизації, що в принципі не піддається сумніву через наявність ретельної перевірки статей перед публікацією, у ході якої враховується цей аспект. Не потребує коментарю й цільове призначення КЗ в АНС, оскільки оптимізація наукового пошуку кореспондує з розвитком та вдосконаленням наукового знання, причому на розвиток знання орієнтована перша модифікація КЗ, а на вдосконалення – друга. Отже, викладене дає підстави дійти висновку, що наукову критику варто розуміти як дискурсивний феномен – інтерсуб'єкту розумово-мовленнєву діяльність науковців, спрямовану на оптимізацію подальшого наукового пошуку та об'єктивовану в тексті АНС за допомогою КЗ. Перспективою роботи є аналіз стратегій наукової критики в АНС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генеологія наукової комунікації : [монографія] / Т. В. Яхонтова. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
2. Swales J. M. Genre Analysis : English in Academic and Research Settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.
3. Brett P. A genre analysis of the Results Section of sociology articles / P. Brett // English for Specific Purposes. – 1994. – Vol. 13. – № 1. – P. 47–59.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического анализа / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
5. Стексова Т. И. Критические замечания в научном дискурсе Л. С. Выготского [Електронний ресурс] / Т. И. Стексова, М. А. Ковригина // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2009. – № 2 (6). – Режим доступу до журн. : www.sun.tsu.ru/mminfo/000063105/fil/06/image/06-005.pdf.
6. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівська. – К. : Ін-т укр. мови, 1993. – 194 с.
7. Славгородская Л. В. О функции адресата в научной прозе / Л. В. Славгородская // Лингвостилистические особенности научного текста / [отв. ред. М. Я. Цвиллинг]. – М. : Наука, 1981. – С. 93–103.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Yakhontova T. V. Lingvistychna genologia naukovoї komunikatsii [Linguistic Genealogy of Scientific Communication] : [monographia] / Tetyana Vadymivna Yakhontova. – L. : Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka, 2009. – 420 s.
2. Swales J. M. Genre Analysis : English in Academic and Research Settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.
3. Brett P. A genre analysis of the Results Section of sociology articles / P. Brett // English for Specific Purposes. – 1994. – Vol. 13. – № 1. – P. 47–59.
4. Galperin I. R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo analiza [Text as an Object of Linguistic Analysis] / I. R. Galperin. – M. : Nauka, 1981. – 140 s.
5. Steksova T. I. Kriticheskiye zamechaniya v nauchnom diskurse L. S. Vygotskogo [Critical remarks in scientific discourse of L. S. Vygotsky] [Elektronnyy resurs] / T. I. Steksova, M. A. Kovrigina // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya [Tomsk State University Journal. Philology]. – 2009. – № 2 (6). – Rezhym dostupu do zhurn. : www.sun.tsu.ru/mminfo/000063105/fil/06/image/06-005.pdf.
6. Radzievska T. V. Tekst yak zasib komunikatsii [Text as Means of Communication] / T. V. Radzievska. – K. : In-t ukr. movy, 1993. – 194 s.
7. Slavgorodskaya L. V. O funktsii adresata v nauchnoi proze [On Function of Addressee in the Scientific Prose] / L. V. Slavgorodskaya // Lingvisticheskie osobennosti nauchnogo teksta [Linguistic Peculiarities of the Scientific Text] / [otv. red. M. Ya. Tsvilling]. – M. : Nauka, 1981. – S. 93–103.

Матеріал надійшов до редакції 27.03. 2013 р.

Балацкая Е. Л. Научная критика как дискурсивный феномен.

Статья посвящена компоненту научной статьи, а именно – критике, объективированной критическим замечанием. Научная критика охарактеризована как совокупность коммуникативных, когнитивных и вербальных факторов. Определены адресантно-адресатные конфигурации и общая цель научной критики. Установлена ментальная модель – сценарий, лежащий в ее основе. Описаны характеристики высказываний негативной оценки, которыми представлены критические замечания в англоязычной научной статье.

Balatska O. L. Scientific Criticism as Discursive Phenomenon.

The article focuses on criticism as a component of the scientific article which is realized in critical comment. The scientific criticism is characterized as a discursive phenomenon being regarded as a unity of communicative, cognitive and verbal factors. In the communicative aspect the speaker-addressee configurations and the general aim of scientific criticism are defined. In the cognitive aspect the mental model – scenario – underlying is established. In the verbal aspect the specific features of negative-evaluative utterances by which critical comment is presented in the English-language research article are described.